

ПЕРСОНАЛІЇ

ДЕМИДЕНКО Н. М.

**"РЕЧНИК СУСПІЛЬНОЇ ЗЛАГОДИ": В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ
ТА ЙОГО ІДЕОЛОГІЧНА ДОКТРИНА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В
УКРАЇНІ У 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ**

"Я хотів дати спосіб думання активний, динамічний: що і як ми,
українці, повинні робити, щоб була, щоб здійснилась Україна"
(В. Липинський)

У статті висвітлюється життєвий і творчий шлях відомого українського історика, політичного і громадського діяча, дипломата В'ячеслава Казимировича Липинського (1882-1931), розкривається його внесок в осмислення подій національно-визвольних змагань у 20-х роках минулого століття. Автор аналізує історико-політологічні концепції В.Липинського щодо державотворення в Україні.

Серед представників кожної нації є унікальні особистості, величні постаті, які за своїм розумовим і духовним потенціалом набагато випереджали свою добу. Особливе місце у цій плеяді посідає історик, політичний діяч, політолог, публіцист, дипломат В'ячеслав Липинський. Багато ідей і оригінальних теоретичних положень, проголошених ним ще у 20-х роках минулого століття, виявились надзвичайно співзвучними духові нашого часу. Протягом всієї історії Україна зазнавала великих персональних втрат на користь сусідніх держав, зокрема Польщі та Росії. Тому по-справжньому унікальною для України видається діяльність В. Липинського, поляка за походженням, справжнього українця по духу.

Погляди Липинського за його життя були предметом різкої полеміки. Наукове вивчення праць, розпочате після його смерті, зазнавало дуже багато перешкод. Зібрання матеріалів, пов'язаних з життям і діяльністю видатного українця, було започатковане Східноєвропейським дослідним інститутом, створеним у Філадельфії у 1962 р., що став згодом носити ім'я В.Липинського. З 1973 року цей інститут розпочав видання серії "В'ячеслав Липинський. Твори. Архів. Студії", запланованої на 25 томів. До видавничої справи долучився і Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. Та цілком відкрито творчість видатного мислителя повернулася в Україну лише після проголошення незалежності.

Теоретична спадщина В.К.Липинського охоплює понад 200 наукових праць. Найбільш знаними є "Шляхта на Україні" (1909 р.), "Україна на переломі 1657-1659 рр. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII - ім століття" (1920 р.) [1], "Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму" (1919-1926 рр.) [2], "Релігія і церква в історії України" (1925 р.), "Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 року" (1928 р.). Безцінним джерелознавчим матеріалом є також листи В. Липинського, опубліковані у Києві у 2003 р., які за своїм змістом фактично є

Демиденко Надія Михайлівна - кандидат історичних наук, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

політичними трактатами про модель побудови української незалежної держави [3]. До речі, листи Липинського збереглися завдяки Митрополиту Шептицькому, котрий 5 листопада 1929 року, під час своїх відвідин В. Липинського, купив у нього всю кореспонденцію (близько десяти тисяч листів, за винятком родинних). Листи залишалися у Липинського до кінця його життя і повинні були передатися для публічного користування не раніше як через десять років після його смерті.

Метою даної статті є спроба висвітлити творчий шлях історика і політичного діяча, певною мірою розкрити оригінальні погляди вченого, що проявились у його політичній, ідеологічній, історіографічній спадщині та його ідеологічну доктрину у контексті державотворення, зокрема, його бачення на роль національної еліти, "аристократії", інтелігенції у складних державотворчих процесах.

Вирішальний вплив на формування поглядів Липинського мало родинне походження. Народився В.Липинський на Волині у заможній родині, яка ідентифікувала себе з польською шляхтою. Середню освіту здобував у гімназіях Житомира, Луцька, Києва. Саме у Києві доля подарувала зустрічі у гуртку Марії Требінської з людьми різних політичних переконань, яких об'єднувало одне - велика любов до України. Освіту за фахом історика, соціолога та агронома отримувач у Ягелонському та Женевському університетах. На університетських студіях поглибив своє знання історії України, зокрема епохи Б. Хмельницького. Липинський бачив у своїй уяві лицарську Україну, самостійну державу козацького народу - гетьманську монархію [4, 23].

Повернувшись в Україну, заявляє про себе, виголосивши восени 1908 року доповідь на з'їзді хліборобів в Умані, пізніше в Києві та у Луцьку. Згодом на основі доповіді була надрукована праця "Шляхта на Україні - її участь у житті українського народу на тлі історії".

Досить складно аналізувати погляди В. Липинського на українську революцію 1917-1920 рр.: що відштовхувало його, а що - імпонувало. Не сприймаючи революцію, яка створює хаос і полярно ділить людей на два табори, В. Липинський у своєму есе про Хама і Яфета писав: Хам український не розуміє повік не зрозуміє, що таке законність, маєстатність і загальність, що таке вірність і шляхетність в будові держави..." [5, 455] (Яфети у розумінні Липинського - це спадкоємці козацького "племені Яфетового"). Так у XVIII ст. називали себе козаки.

"Хама", як писав історик, були слугами і виконавцями каральних експедицій - грабіжниками і провокаторами, які дискредитували серед селянських мас ідею Української держави. В.Липинський не підтримував демократії, яка, на його думку, є хаотичною у своїй організаційній основі. Необмежений демократичний індивідуалізм підриває основи дисципліни і правопорядку в суспільстві. Державна влада при демократії, на думку В.Липинського, стає знаряддям приватних інтересів.

Вона фактично концентрується у руках багатіїв, які активно користуються послугами найманих професійних політиків із середовища інтелігенції і остання створює шлейф соціального популізму і демагогії. В. Липинський був переконаний, що притаманна демократії хиткість та

несталість авторитету родить таку саму хиткість і несталість національної культури. В.Липинський зазначав: "...не демократ я тому, що народовладний демократичний метод організації громадського життя, опертий на спекуляції найгіршими інстинктами мас, веде власне народ до загибелі" [6, 190].

Критика В. Липинським демократії базувалась не на запереченні демократичних цінностей як таких, а передусім на переконанні щодо встановлення в Україні монархічного правління як попереднього та необхідного етапу на шляху консолідації суспільства та вироблення державницької традиції, яка була відсутня. Обґрунтовуючи неможливість побудови демократичного суспільства в Україні без попереднього монархічного правління, Липинський посилався на досвід американської демократії. Так, на думку вченого, в США яскраво не проявляються негативні риси демократичного республіканського ладу тому, що правлячі кола опираються на стару монархічну консервативну традицію, і відсутність монархії вони компенсують за рахунок політичної влади президента [7, 44].

Предтечею української держави В.Липинський вважав козацьку Гетьманщину XVII-XVIII ст. Враховуючи досвід українського державотворення козацько-гетьманської доби у XVII ст. за Богдана Хмельницького, про якого В.К.Липинський згадував як про людину "надзвичайних вимірів", історик стверджував, що політичним ідеалом для українців могла б стати спадкова монархія на чолі з гетьманом як символом української національної ідеї. На думку Липинського, український народ добився волі завдяки тому, що йому вдалося знайти розумного провідника Богдана Хмельницького, роль якого у творенні нової аристократичної верстви надзвичайно велика.

Липинський був переконаний, що держава ніколи не буде сильною і міцною без опори на центр, тобто на Гетьманську владу. На думку Липинського, нам потрібна не "розперезана республіканська свобода, і не самодержавна диктатура", а монархія. Така монархія, яка не допускає "завеликої" свободи, але і не нищить її зовсім. А також сама "стоїть під одним для цілого народу законом". Тим українським політичним діячам, які стверджували, що українці занадто люблять свободу і знищити її не дозволять, Липинський зауважував: "Історія вчить нас, що своєї завеликої республіканської свободи народ наш не хотів і завжди кидав своїх занадто "свободолюбивих" провідників та йшов за чужими монархіями. Але опинившись під царською чи більшовицькою нагайкою, він теж робив повстання, бо ці самодержавні монархії, або, інакше кажучи, диктатури, не те що обмежували, а зовсім нищили свободу..." [3, 417].

Відстоюючи монархічні принципи, Липинський стверджує, що за умов, коли верховна влада належить "всім", політична ситуація завжди закінчується "стихійною тягою нашого народу до чужих монархій" [3, 417]. Тому він робив висновок, що наше історичне традиційне Гетьманство вказує найвірніший шлях до "нашої будучини".

В.Липинський застерігав, що у спадковому гетьманстві є небезпека, яка полягає в тому, що не всі спадкоємці пануючого роду мають відповідні персональні здібності для правління. Тому В. Липинський пропонував створити гетьманську організацію "орденського типу", яка контролювала б дії гетьмана, дбаючи тим самим про його морально-політичний авторитет.

Слід підкреслити, що Липинський відстоював не авторитарну, а конституційну версію монархізму [3, 141].

Аналізуючи помилки українських демократів, Липинський у 1922 р. зауважував, що державу не можна створити тільки одним революційним поривом чи щасливою міжнародною комбінацією. Державу можна створити за умов, коли на її території є клас, "посідаючий свою власну матеріальну силу і сильний своєю внутрішньою єдністю" [3, 293]. Серед головних умов у створенні оборони від посягань інших держав називав обмеження пануючого класу своїх класових інстинктів. Таке обмеження, на переконання Липинського, неможливе ні при демократичній республіці, ні при "диктаторським самодержав'ям" (де свобода сильнішого нічим не обмежена), а лише "правової монархії". Тому у 1918 році Липинський підтримав діяльність Павла Скоропадського, який очолював близько 8 місяців Українську державу. Про діяльність гетьмана Скоропадського, за правління якого він працював послом і повноважним міністром при уряді Австро-Угорської монархії, В.Липинський писав: "Перший раз в історії України знайшовся представник старшої батьківської верстви, що, не підлизуючись до хамства, не кланяючись йому на всі чотири сторони, зважився взяти на себе страшний тягар верховної української влади..." [5, 455].

В той же час вказував і на помилки П.Скоропадського, найважливішими серед яких вважав "мовчазну солідарність" з німецьким вищим командуванням у розгоні Центральної Ради; заборону селянського з'їзду, який за своєю сутністю був "національний і патріотичний"; безсилість і пасивність уряду стосовно діяльності "каральних експедицій", організованих "найбільше нікчемними і хамськими елементами - грабіжниками, пройдисвітами та провокаторами, що навмисне й свідомо дискредитували серед селянських мас ідею Української держави" [8, 13].

Провідником нації, творцем її історії і творцем її держави, за Липинським, має бути еліта - національна аристократія. Найстабільнішою ж верствою суспільства він вважав хліборобів (землевласників), бо саме вони тісно пов'язані з землею і певною територією. Прив'язаність до своєї рідної землі підтримує, скріплює національну свідомість. І тому речником визвольного руху, на думку В.Липинського, мають бути "організатори хліборобства, індустрії, військовики" [9, 179].

А от роль інтелігенції в державотворенні В.Липинський характеризував різко негативно, писав, що до "політичної праці інтелігенція показала себе нездатною". Уважно перечитуючи його основну політологічну працю "Листи до братів-хліборобів", вражає, наскільки автор глибоко бачив основу суспільно-політичних проблем і навіть передбачав політичну ситуацію в майбутньому. Він застерігав, що інтелігенція живе з "політичного розбивання та роз'єднання нації". Чим більше політично розбита нація, тим більше завзяту боротьбу вона веде сама з собою, тим більше в ній політичних партій, більше лідерів, більше всяких політичних посад для інтелігенції. Тому твердження про консолідуючу роль інтелігенції В.Липинський вважав абсурдним. Інтелігенція, головною функцією якої є роль "духовників", за його твердженням, не може правити нацією, тому що вона не має прямого контролю над засобами матеріальної (військової та господарської) сили. З

моменту намагання інтелігенцією зайняти місце правителів, починається її шкідлива, руйнівна функція в житті нації.

Надзвичайно актуальними для сьогодення залишаються погляди Липинського на національне питання, яке є одним із ключових у процесах державотворення. Вчений наголошував, що націоналізм буває двоякий: державотворчий і державно руйнівний. До першого він відносив націоналізм територіальний, до другого - націоналізм "екстериторіальний і віросповідний". Для Липинського абсолютно є неприйнятним як український націоналізм (на його думку він підриває єдність багатонаціонального суспільства), так і будь-який інтернаціоналізм, бо слід будувати національну державу, але спираючись не на етнічну, а на політичну націю. "Нація - це не реалізація хотіння до буття нацією. Коли нема хотіння, виявленого у формі ідеї - немає нації. Але... нема нації, коли це хотіння і ідея єсть, але воно не реалізується в матеріальних формах держави" [10, 29]. Основним елементом буття нації Липинський вважав територію, "землю". Без власної держави не може бути і української нації, є лише народ у його етнічному значенні.

Вельми неординарні думки висловлював Липинський щодо питання поневолених державних народів (генетично не пов'язаних з чужоземною владою) та недержавних народів. Українців, які не спроможні розбудити в собі прагнення до створення власної держави, В. Липинський вважав нацією недержавною. Адже саме недержавна нація сама закликає чужу владу на свою територію і не буде своєю власною державою аж до послаблення митрополії. А поневолена державна нація придушується іншою, сильнішою нацією. І якщо для поневоленої нації головним є підтримка зовнішніх союзників, то для нації недержавної, якою є українська, головною умовою існування є внутрішня консолідація [11, 103].

Важливе значення має також вклад В. Липинського у розвиток теорії держави і права. Його розуміння співвідношення прав і обов'язків держави і особи заслуговує сьогодні особливого осмислення. У своїх роботах він дає ґрунтовну розробку проблеми публічного, тобто такого, що регулює відносини між державою й особою, права [12, 73].

Липинський багато розмірковував над непростюю релігійною ситуацією в Україні. Зокрема, у листі до І. Кравецького у 1928 р. він зауважував, що українцям треба мати чесність і мужність проголосити гасло існування двох окремих українських націй: католицько-галицької і православно-наддніпрянської. Але католики, за його твердженням, не повинні "цькувати на православ'я" і навпаки. Найнебезпечнішою прірвою між українцями він вважав прірву релігійну. У листі до редактора "Українського Голосу" професора Д. Греголінського зазначав, що "одна - однісінька соборність у нас можлива - це соборність політична". І як "політичний соборник", В. Липинський з однаковою пошаною ставився до всіх історично витворених українських вір, в тому числі і до унії в Галичині. В.Липинський писав: "Будучи противником її насильного поширення на Наддніпрянщині, я вважаю ще більше шкідливим поширювання православ'я на Галичині" [3, 424].

В.К. Липинський, дякуючи власним блискучим якостям політика і дипломата, справжнього українського аристократа, зробив багато для міжнародного авторитету України у 1918 році. Та не міг спокійно спостерігати

розгул анархії, вищість партійних інтересів над державними серед деяких керівників партій, які намагались будувати державу не для інтересів усього народу, а перш за все для задоволення власних амбіцій. Оточення Скоропадського, не вибачивши того, що В.Липинський не вмів дивитись крізь пальці на їх "грішки та дрібні підлоти", звинуватили його в "амбіціозності" та "диктаторстві" - а зрештою - спробувало видати за психічно хвору людину [13, 127]. Зважаючи на тодішню політичну атмосферу, не можна було сподіватися, що українське політичне середовище, навіть найближче його оточення, могло зрозуміти Липинського.

В.Липинський відмовився від посади українського посла в Австрії, подавши у відставку, і у 1919 році емігрував з України. З того часу до кінця життя перебував в Австрії. Цікаву інформацію про організацію наукової роботи В.Липинського подає М.Козак на основі спогадів його секретаря М.Савур-Ципріяновича. Для наукових праць Липинський робив записи на окремих листах, посортованих у окремі конверти (невикористаних нотаток залишилось біля тисячі). Щодня молився, не працював лише під час різдвяних та великодніх свят [3, 33]. У 1920 р. був одним із учасників створення у Відні "Українського союзу хліборобів-державників", в основу якого покладена монархічна ідея в її національній формі - гетьманщині [14, 158]. "Ідея Українського Гетьманства - це ідея нового монархізму, нового аристократизму... Гетьманство - це символ єдності української нації і сили української держави..." - писав він в еміграції [4, 2].

Вчений, аналізуючи поразку національно-визвольних змагань українців 1917-1920 рр., вважав, що причиною поразки був "брак єдності між нашими провідниками" та те, що для провідників сама ідея держави була неясною". Для реалізації ідеї суверенності України потрібна сильна влада господаря, який би дбав про її захист і збереження. Липинський постійно ставив риторичне питання, яке не втрачає актуальності дотепер. У своєму листі до редактора "Українського голосу" в Перемишлі професору Д. Греголінському він писав: "Як же зробити, щоб сварки і роз'єднання не було?.. І всякий повинен знати, що така сварка і брак єдності погубить нас знов, як настане наше слідує політичне Різдво" [3, 29].

В. Липинський помер 14 червня 1931 року після тривалої хвороби, поховали його на рідній землі на Волині. За радянської влади усі могили на польському цвинтарі, разом з могилою Липинського, були втрачені в землю. У перші роки незалежності встановлений пам'ятник на символічній могилі великого поляка-українця.

Не з усіма твердженнями історика і політолога можна погодитись, що є цілком зрозуміло - він жив в інших умовах, серед інших реалій. Але його державотворчі концепції дають змогу набагато краще зрозуміти не лише минулий час, а й сучасну добу, в якій Україна знову перебуває "на переломі".

1. Липинський В. Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII- ім столітті / В. Липинський // Український історичний журнал. - 1992. - №2. - С.144-152.

2. Липинський В. Листи до братів-хліборобів / В.Липинський // Хроніка 2000. - К. : Довіра, 1993. - С. 169-192.

3. Листування В. Липинського / Редактори Я.Пеленський, Р.Залуцький, Х.Пеленська та ін. - Т.1. - К. : Смолоскип, 2003. - 960 с.

4. Босий В. Вячеслав Липинський - ідеолог української трудової монархії / В. Босий. - Торонто, 1951. - 160 с.
5. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Я. Дашкевич. - Львів : Львівське відділення ІУАД ім. М.С.Грушевського НААУ, 2007. - 808 с.
6. Ситник П.К., Дербак А.П. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні / П.К.Ситник: Монографія. - К. : НІСД, 2004. - 226 с.
7. Потульніцький В.А. Політична доктрина В.Липинського / В.А. Потульніцький / Український історичний журнал. - 1992. - №9. - С. 37-45.
8. Липинський В. Вступне слово із ворожих таборів. Листи до братів-хліборобів / В.Липинський/ За загальною редакцією Л.Івшиної. - Видання перше. Бібліотека газети "День". ПрАТ "Українська прес-група". - 2012. - 32 с.
9. Слабошпицький М. "Я хочу, щоб була Україна..." / М. Слабошпицький // Київ. - 2011. - №4-5. - С.176-186.
10. Краснодемська І. "Господь не даремно створив Україну, дав мені віру в Україну і я служитиму їй до скону..." / І.Краснодемська // Українознавство. - 2012. - №12. - С. 27-32.
11. Ходань П., Гаврилюк С. // Проблема поневолених і недержавних народів у Вячеслава Липинського / П. Ходань, С. Гаврилюк : Перші та другі читання пам'яті В. Липинського (Луцьк, 21-23 квітня 1994 та 27-28 квітня 1995 рр.) / Фондація ім. В. Липинського в Луцьку, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського Національної академії наук України, Львівське відділення. - Луцьк-Львів, 1996. - С. 103-105.
12. Андрусак Т. Роль Вячеслава Липинського в розвитку української правової думки / Т. Андрусак: Перші та другі читання пам'яті В. Липинського (Луцьк, 21-23 квітня 1994 та 27-28 квітня 1995 рр.) / Фондація ім. В. Липинського в Луцьку, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського Національної академії наук України, Львівське відділення. - Луцьк-Львів, 1996. - С.73-74.
13. Остапко Т.С. Вячеслав Липинський: постать на тлі доби / Т.С. Остапко // Український історичний журнал. - 2007. - №2. - С.113-130.
14. Дробот І. "Ніхто не збудує нам держави, коли самі її не збудуємо" / І. Дробот // Пам'ять століть. - 2006. - №2. - С.155-164.

Demydenko N.M. ASPOKESMAN FOR SOCIAL HARMONY VYACHESLAV LYPYNSKY AND HIS VIEWS ON THE PROCESSES OF STATE-BUILDING IN UKRAINE IN THE 1920IES

The article deals with the life and career of the famous Ukrainian historian, political and public figure, diplomat Vyacheslav Kazimirovich Lypynsky (1882-1931), reveals his contribution to the understanding of the events of the national liberation movement in the 1920-ies. The author analyzes the historical and political concepts of V. Lypynsky concerning state-building in Ukraine.

Демиденко Н.М. “ГЛАШАТАЙ ОБЩЕСТВЕННОГО СОГЛАСИЯ”: ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСКИЙ И ЕГО ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ДОКТРИНА ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА В УКРАИНЕ В 20-Х ГОДАХ XX СТОЛЕТИЯ

В статье освещается жизненный и творческий путь украинского историка, политического и общественного деятеля, дипломата Вячеслава Казимировича Липинского (1882-1931), раскрывается его вклад в осмысление событий национально-освободительного движения в 20-х годах прошлого столетия. Автор анализирует историко-политологические концепции В.Липинского в контексте построения государственности в Украине.